

УДК 811.111:141.78:316.647.8

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Марчишина А. А.

Статтю присвячено проблемі трансформації гендерних стереотипів в англомовних публіцистичних текстах під впливом постмодерністського світобачення. Встановлено семантичний обсяг поняття гендеру з позицій постмодерністської поетики та визначено моделі творення новітніх гендерних стереотипів у тематично маркованому дискурсі.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, гендер, стереотип, постмодернізм, маскуліність, фемінність.

Марчишина А. А. Трансформация гендерных стереотипов в англоязычном публицистическом дискурсе. В статье рассматривается проблема трансформации гендерных стереотипов в англоязычных публицистических текстах под влиянием постмодернистского мировоззрения. Установлен семантический объем понятия гендера с позиций постмодернистской поэтики и определены модели образования новых гендерных стереотипов в тематически маркированном дискурсе.

Ключевые слова: публицистический дискурс, гендер, стереотип, постмодернизм, маскулинность, феминность.

Marchyshyna A. A. Transformation of gender stereotypes in English publicist discourse. The article focuses on the problem of gender stereotypes transformation in English publicist texts under the influence of postmodern ideology. It also defines the semantic content of the notion of gender through the prism of postmodern poetics and presents different ways of formation of new gender stereotypes models in thematically marked discourse.

Key words: publicist discourse, gender stereotype, postmodernism, masculinity, femininity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан суспільних відносин передбачає появу нових стереотипів поведінки, у яких трактування гендеру як соціокультурного вияву біологічної статі повсякчас потребує ревізії й узгодження із викликами постмодерного сьогодення. Так у філософії постмодернізму (постструктуралізму) відомим став постулат про те, що текст слугує динамічною категорією, яка не відображає, а творить нову реальність [5, 9]. Спотворене розуміння тексту як кінцевого продукту в рамках постмодерністської поетики знаходить свій вияв у домінуванні стилю над сюжетом, експресії над подією, методу над змістом. Фокусування на динаміці гендерних видозмін у постіндустріальному соціумі формує нові погляди на проблему гендерних стереотипів загалом та особливості їх відображення в постмодерністському тексті зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін *гендерний стереотип* був уведений колективом авторів на чолі з І. Броверман [12] у другій половині ХХ ст. (1972 р.) і тлумачився як загальноприйняте уявлення про розрізнявальні характеристики чоловіків і жінок. Запропоноване як стереотип статевих ролей, це визначення послугувало поштовхом для подальшої розробки теорії гендерних стереотипів та їх конкретизації (Р. Лакоф, А. Хаас, Дж. Батлер, Р. Ешмор, Ф. К. Дель Бока та ін.).

Вітчизняна лінгвістика сформувала кілька підходів до тлумачення гендерного стереотипу: з позиції дискурс-аналізу (Мартинюк А. П., Саліонович Л. М.); комунікативної лінгвістики (Осіпова Т. Ф.); соціолінгвістики (Клещова О. Є.); словотвору (Нелюба А. М., Семенюк П. С.); когнітивної лінгвістики (Бессонова О. Л., Карпенко Н. А., Сукаленко Т. М.); лінгвогендерології (Космеда Т. А., Ставицька Л. О., Синельникова Л. М.); лінгвокультурології (Забужко О. С., Кісь О. Р., Маслова Ю. П.). Переплетення таких різновекторних напрямів наукового знання у дослідженнях гендерного стереотипу свідчить про багатогранність цього мовного явища, а проникнення у численні дискурси дозволяє вписати його і в парадигму постмодерну.

Омовлений гендерний стереотип є лінгвістично сконструйованою ситуацією, у якій набір мовних засобів ґрунтується на рольовій диференціації суспільства і сконструйованих людиною соціальних моделях поведінки, що асоціюються з кожною статтю. Тому зі зміною шаблонів поведінки відбуваються зрушення в комунікативній діяльності, які, відповідно, фіксуються в різних дискурсах. У цьому дослідженні ми трактуємо стереотип як фрагмент концептуальної картини світу [5], що існує як у свідомості окремого індивіда, так і народу загалом.

Мета статті – виявити особливості трансформації традиційних гендерних стереотипів під впливом світоглядних орієнтирів постмодернізму, а також простежити специфіку вербалізації новітніх моделей гендерної ідентичності крізь призму постмодерністської поетики.

Матеріалом дослідження обрано тематично маркований дискурс, представлений текстами сучасної англomовної публіцистики, яка є чутливою до зміни суспільних настроїв та оперативно реагує на перерозподіл навантаження за виконавцями соціальних ролей. Певна приналежність таких текстів до засобів професійної масової інформації дозволяє їм втілювати “генетичний код, який задає перетворення реального в гіперреальне” [2, 56].

Завдання статті:

— визначити причини руйнування гендерних стереотипів з огляду на постулати філософії постмодернізму;

— встановити семантичний обсяг поняття “гендер” з позицій постмодерністської поетики;

— визначити моделі творення нових гендерних стереотипів у текстах сучасного англomовного публіцистичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Постмодернізм як “стан культури після трансформацій ...наприкінці XIX ст.” [5; 6] відображає “поєднання різномірних явищ та одночасність різночасних подій” [1, 13]. На зміну колишньому замкненому світові на хвилі постмодерну прийшов новий відкритий світ, у якому “прийнятною є імпровізація і який структурований логікою соціальної інтердетермінованості й вільної індивідуальної поведінки людей” [7, 12]. “Творення гендеру” (doing gender) означає продукування тих відмінностей, які вважаються “природними” ознаками чоловіків і жінок, і формують бінарний спосіб буття та мислення. К. Уест і Д. Зіммерман розуміють гендер як динамічну категорію, що бачиться як набір соціально сконструйованих стосунків, втілюваних у щоденну взаємодію індивідів [22]. З огляду на це можна припустити народження іншої реальності шляхом переосмислення усталених гендерних стереотипів та виникнення нових. Експериментальні за своєю суттю постмодерністські тексти, з одного боку, фіксують наслідки уже запущеного механізму змін суспільних настроїв (тобто є дескриптивними у певному сенсі), а з іншого – продукують нову реальність, де новостворені стереотипи на місці зруйнованих уже є даністю.

Постмодернізм як особливе емоційне світовідчуття пов’язують із деконструкцією традиційної моделі сприйняття дійсності як чогось чітко структурованого й упорядкованого, з переформатуванням акцентованих та затінених аспектів висвітлення у сучасній філософії та культурі загалом, і в публіцистиці зокрема. Тому аналіз трансформованих гендерних стереотипів в англomовному публіцистичному дискурсі видається **актуальною** проблемою в царині постмодерністської поетики.

Гендерна мовленнєва взаємодія сама по собі є процесом конструювання гендерної ідентичності індивіда [9]. Представники постструктуралістської (постмодерністської) методології (зокрема, Т. де Лауретіс) вважали, що настав час ревізії існуючих моделей гендерної ідентичності, які базуються на статевих опозиціях “чоловічого” і “жіночого”, а також сексуальних опозиціях “гетеросексуального” і “гомосексуального”. Соціокультурною передумовою появи такої необхідності стала, зокрема, нова наукова парадигма, яка постулювала трансформацію традиційних моральних та культурних цінностей постіндустріального суспільства і нівелювання традиційних моделей пізнання та уявлень про природу наукового знання. Постмодерна трансформація існуючих моделей світовідчуття, за П. Козловськи, передбачає “зняття суспільних і культурних роздрібнень та диференціацій модерну, взаємопроникнення і переплетення культурних галузей” [4, 180], що постає на вимогу епохи. Постіндустріальне суспільство дає можливість задовольняти культурні й духовні потреби кожної людини, а не суспільства загалом. Відтак відбувається відмова від біологізації потреб людини та есенціалізму (природної онтології), в тому числі й у розумінні статі та гендеру, і з’являється запит на оновлене трактування статевої та гендерної ідентичності. Зростає самоцінність особистості та емансипація її культурно-ідеологічної сутності.

У філософії постмодернізму розглядається культурно-філософська природа гендеру, що розвивається від французької постструктуралістської традиції (що вийшла з феміністської парадигми), заснованої на деконструктивізмі Ж. Деррида. Його ідея про підпорядкування знаку думці [3] виводить у формат тексту ті приховані смисли гендерної взаємодії, які за умови суспільної моралі до появи модерну, не допускали можливості відображення протилежності чуттєвого і того, що осмислюється розумом. Якщо спадає завеса сумнівної сором’язливості, що певним чином залежна від існуючих стереотипів, у певних сферах людського існування проявляються внутрішні суперечності, що дозволяють сформулювати нові стереотипні моделі взаємодії, у тому числі й гендерної.

Фіксація по-новому осмисленої ідентичності відбувається в текстах різних типів, оскільки людина, яка пізнає, не існує поза текстом [там само, 3]. Світобачення модерну вміщує нічим не стримувані форми “суб’єктивності й самореалізації”, які покликані відобразити “багатозначність світу” [4, 191].

Андроцентризм положень про природну заданість соціальних ролей чоловіків і жінок також зазнає критики як онтологічна гендерна асиметрія, яка суперечить самоідентифікації на догоду суспільній моралі. Так, Ж. Липовецький [7] відносить нефіксованість статевих ролей, самостійність ідентифікацій до феномену “третьої жіночості”, що дає поштовх для розвитку потужного джерела дослідження сучасного суспільства у руслі постіндустріальної філософії.

Таким чином, філософія й культура модерну представляє *гендер* як новий предмет теоретичного аналізу з позицій перегляду й скасування ієрархічності в його тлумаченні. На наш погляд, постмодерністський підхід до поняття гендеру створює такий контекст світобачення, у якому стереотипи маскуліності й фемінності не фіксують ієрархічність, а відображають самоцінність особи в її гендерній ідентичності. Перерозподіл ролей в архетипній опозиції “чоловік – жінка” спричинює трансформацію лінгвістичного конструювання реальності в мовній картині світу. Розглянемо її детальніше.

Гендерними стереотипами традиційно вважалися узагальнені усталені уявлення стосовно спільнот чоловіків і жінок [8, 157]. До середини ХХ ст. у науковому середовищі панував погляд на гендерний стереотип з позицій структурно-функціонального аналізу, висловлений у працях американського соціолога Т. Парсонса. Пізніше, у 70-х роках минулого століття, тлумачення гендерного стереотипу зазнало впливу кроскультурного аналізу, проведеного Дж. Вільямсом та Д. Бест, що засвідчило не біологічну детермінованість відмінностей між чоловіками й жінками, а залежність від соціального розподілу праці. Модифікація змісту гендерного стереотипу

відбулася у працях Дж. Макобі й К. Джаклін, у яких окреслено відсутність фундаментальних психологічних відмінностей між чоловіками й жінками.

Сучасні дослідження аналізованого поняття базуються на ідеях соціально-конструктивістської парадигми, за якою гендерний стереотип реалізує суспільно сконструйований тип відносин за ознакою статі. Якщо гендерні відмінності конструюються, створюються в процесі постійної взаємодії чоловіків і жінок, постійно відтворюються в структурах свідомості та структурах дії, то цілком можливим є процес деконструкції, зміни суті й механізмів відтворення соціально сформованих рис, ролей і стосунків [там само, 269].

Статева ідентичність – це фенотип, сплав вродженого й набутого. Тому, як зазначає Ж. Липовецький, не маючи достатніх доказів впливу біологічного детермінізму на соціальний та психологічний порядок, не можна стверджувати, що асиметрія, породжена статевою приналежністю, приречена на зникнення. Швидше, вона набуває нових вимірів: “статеві ідентичності радше заново відтворюються, аніж руйнуються, і порядок організації відмінностей чоловіче/жіноче жодним чином не порушується рухом до рівноправності” [7, 16]. Тому в основу новітніх гендерних стереотипів, які виникають під впливом філософії постмодерну, покладаються відмінності іншого гатунку – більш витончені, які “ні до чого не зобов’язують і не перешкоджають принципу розпоряджатися собою на власний розсуд” [7, 15]. Так як “суспільство постмодерну – є суспільством творчим із формувальною культурою”, що прагне “пізнання і формування суцього” [4, 183–184], то, на наш погляд, саме постмодерне розшарування культури спричинило розшарування аспектів гендерної ідентичності. На перегрупованні таких новосформованих ознак постіндустріальної культури будуються нові гендерні моделі, які відображаються в гендерно маркованому дискурсі. Текст як фрагмент відображеної матеріальної й духовної дійсності забезпечує віддзеркалення в мові певних конструктів культури – гендерних стереотипів.

Розглянуті моделі гендерних стереотипів, що знаходять вияв у постмодерністському дискурсі, можна систематизувати за двома основними критеріями: 1) трансформація суспільної моралі загалом та 2) усвідомлення особистістю власної гендерної ідентичності. Так, до першого напрямку можна віднести звичний патріархальний стереотип “чоловік – годувальник, жінка – берегиня”, який зазнає повної руйнації у зв’язку із постійно змінним відповідно до розвитку науки й техніки суспільним поділом праці. Традиційне протиставлення “gender as difference” (“гендер як відмінність”) змінюється на “gender as diversity” (“гендер як різновид”) [10], таким чином замість усталеного “gender as structure” (“гендер як структура”) з’являється “gender as performance” (“гендер як діяльність”) [16]. Експериментальні дослідження британських вчених засвідчують, що гендерний поділ на male ‘breadwinner’ та female ‘caregiver’ є застарілим: “*this was more a feature of previous generations than of contemporary life*” (це було швидше ознакою попередніх поколінь, ніж сучасного життя) (тут і далі переклад наш – А. М.) [15, 815].

Піддаються сумніву й зафіксовані суспільною свідомістю способи взаємної підтримки у традиційних (патріархальних) гетеросексуальних партнерських стосунках. Зокрема, стереотип “*male caregiving is invariably instrumental while female caregiving is part of maintaining family relations*” нівелюється в суспільствах, що сповідують гендерну рівність; однаковий емоційний відгук чоловіків і жінок на турботу засвідчують результати соціологічних опитувань, зафіксовані в публіцистичному дискурсі: “*...both men and women described the vital importance of emotional and practical support from partners and recognized that this took energy and effort. <...> both men and women discussed putting considerable emotional labour into controlling their emotions to protect spouses*” [14, 1174].

Вираження особистістю власної гендерної маркованості під впливом філософії постмодернізму знаходить свій вияв і в іншій стереотипній моделі, спровокованій тим, що постмодерне “нове відчуття тіла призводить до егоцентризму тілесності” [4, 63]. Тому трансформується розповсюджений стереотип “*women are unhealthy, men are healthy*” (жінки

хворобливі, чоловіки здорові) [10], оскільки “...not all women are eager to consult [a doctor] and not all men are disinterested in their health” [15]. Сучасний macho більше не вважає, що “illness is a weakness” [15, 813], і турбота про власне здоров’я стає однією з ознак маскулінності. Звідси переконання “the doing of health is a form of doing gender” [18, 12].

Постулат про “андроцентризм кожної мови, що обслуговує патріархальне суспільство” [5, 105] продукує відповідні гендерні стереотипи, які фіксують гендерну асиметрію в традиційній ролейній диференціації суспільства, як-от: “women are irrational, men are rational” (жінки – ірраціональні, чоловіки – раціональні). Брак гендерної паритетності спричинює пошуки “skewed sex ratios, women-friendly environment”, що, наприклад, уможливило такі висновки із проведеного нідерландськими вченими дослідження, відображені в цьому тематичному публіцистичному дискурсі: “the sheer number of women in higher echelons may in itself have hardly any effects, but it does make a women-friendly environment more effective” (від кількості жінок у вищих прошарках суспільства годі сподіватись якихось наслідків, але це створює сприятливу атмосферу) [19, 310].

Світоглядною концепцією постмодернізму стала самоцінність особи та аксіологічний плюралізм (на відміну від бінарності) кожної окремої людини, а не суспільства як цілого. Квір-теорія, яка з’явилась наприкінці 80-х років минулого століття як новий напрям наукового дискурсу і яка насичена семантикою виклику та “контркультури” стосовно нормативної культури взагалі і гетеронормативності зокрема, вимагала переглянути існуючі моделі гендерної та сексуальної ідентичності, які базуються на статевих опозиціях “чоловічого” і “жіночого” і сексуальних опозиціях “гетеросексуального” і “гомосексуального” бажання. Представники квір-теорії (М. Фуко, Т. де Лауретіс, Е. Гросс, Дж. Батлер, А. Епштейн, Д. Хелперін), слідуючи значенню цього культурософського терміна, запровадженого Терезою де Лауретіс, пропагуючи плюралізацію ідентичності, пропонують переглянути стереотипні моделі гендерної та сексуальної ідентичності. Такий підхід передбачає руйнацію традиційних бінарних опозицій чоловічого/жіночого й гетеросексуального/гомосексуального й вважається “іншим шляхом осмислення сексуальності” [17]. Альтернативні типи сексуальності підпадають під значення терміна “гетеронормативність”, уперше застосованого Мішелем Ворнером у 1991 р. [21], який охоплює “не тільки статеві стосунки між людьми, які мають/ідентифікують себе такими, що мають чоловіче чи жіноче тіло, але й практику та цінності, що репрезентують такі стосунки” [20, 66]. Усвідомлення суспільством гетеронормативності гендерного самосприйняття дозволяє проводити спеціальні дослідження із проблематики, що стосується суспільного буття людей зі сформованою нетрадиційною гендерною ідентичністю, що можна спостерігати, зокрема, у такому фрагменті дискурсу: “Recent changes in public policy have afforded many sexual minorities individuals new options in forming families, including foster care, adoption, surrogacy, donor insemination, and/or in vitro fertilization” [11]. Досліджувані пацієнти описуються в тексті з позицій новітніх суспільно-гендерних стереотипів: “sexual minority women”, “lesbian women”, “bisexual women”, “biological parenthood”, “partner sex”.

Певною мірою розуміння гетеронормативності перегукується із запереченням поняття жінки у феміністичному ключі американською дослідницею Дж. Батлер. Фемінність, на її думку, не позначає якусь колективну ідентичність, тому ймовірним є формування множинних і більш різноманітних ідентичностей, що спричинює й деконструкцію сексуальної репрезентації – у тому числі, й у публіцистичних текстах. Перформативність гендеру, за Дж. Батлер, полягає в тому, що людина сама його створює (make), і в цьому процесі гендер створює людину [22]. Зокрема, чоловічий і жіночий гендерлект продукують особи чоловічої і жіночої статі, які водночас виступають впізнаваними за цими особливостями мовлення. Зміна способу висловлення думки спричинює відхилення від існуючого стереотипу й створення нового, зумовленого когнітивними, емоційними й фізіологічними параметрами статевої диференціації, що відображаються в маскулінній і фемінній мовних картинах світу [5, 384–385]. Під впливом

постмодерністського світобачення гендерна маркованість на дискурсивному рівні з негативно-статусної трансформується в ідентифікаційно-розрізнявальну.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Феномен гендерної ідентифікації особистості залежить від параметрів маскулінності й фемінності, що є історично змінними. Стереотипи як стандартні судження про атрибути та норми поведінки представників обох статей є соціокультурними формантами, які також зазнають змін паралельно із розвитком суспільства. Постмодерністський підхід до поняття гендеру створює такий контекст світобачення, у якому стереотипи маскулінності й фемінності не фіксують ієрархічність, а відображають самоцінність особи в її гендерній ідентичності. Проаналізований тематично маркований англomовний дискурс засвідчив трансформацію традиційних гендерних стереотипів і появу їхніх нових трансформованих моделей, в основу яких покладено соціальний контекст та переосмислення індивідом своєї самоцінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія / О. А. Бабелюк. – Дрогобич : Вимір, 2009. – 296 с.
2. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр [пер. О. А. Печенкина]. – Тула, 2013. – 204 с.
3. Дерріда Ж. Письмо та відмінність / Жак Дерріда [пер. з фр. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Основи, 2004. – 602 с.
4. Козловски П. Культура постмодерна : общественно-культурные последствия технического развития : пер. с нем. / П. Козловски. – М. : Республика, 1997. – 240 с.
5. Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні : історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.
6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар [пер. с фр. : Н. А. Шматко]. – М. : Ин-т эксперимент. Социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. – 159 с.
7. Липовецкий Ж. Третья женщина. Незыблемость и потрясение основ женственности / Ж. Липовецкий. – СПб. : Алетейя, 2003. – 495 с.
8. Основи теорії гендеру : [навчальний посібник / наук. ред. Агеєва В. та ін.]. – К. : “К. І. С.”, 2004. – 536 с.
9. Побережная О. Ю. Особенности языкового поведения мужской и женской языковых личностей в газетном дискурсе / О. Ю. Побережная // Мова. – 2003. – № 8. – С. 204–208.
10. Annandale E. What is gender? Feminist theory and the sociology of human reproduction / E. Annandale, J. Clark // *Sociology of Health and Illness*. – 1996. – № 18(1). – P. 17–44.
11. Blandchfield B. V. Racial and sexual minority women’s receipt of medical assistance to become pregnant / B. V. Blandchfield, Ch. V. Patterson // *Health Psychology*. – 2014. – August, 11. – Access via : <http://dx.doi.org/10.1037/hea0000124>.
12. Broverman I. Sex role stereotypes : A current appraisal / I. Broverman, S. Vogel, D. Broverman, F. Clarkson, P. Rosenkrantz // *The Journal of Social Issues*. – 1972. – № 28. – P. 58–77.
13. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. – N. Y. : Routledge, 1990. – 272 p.
14. Emslie C. ‘Getting through’ not ‘going under’ : A qualitative study of gender and spousal support after diagnosis with colorectal cancer / C. Emslie et al. // *Social Science & Medicine*. – 2009. – № 68. – P. 1169–1175.
15. Emslie C. The weaker sex? Exploring lay understandings of gender differences in life expectancy: A qualitative study / C. Emslie, K. Hunt // *Social Science and Medicine*. – 2008. – № 67. – P. 808–816.
16. Hunt K. Understanding gender and health : systematically comparing the health and health experiences of men and women [PhD] / K. Hunt. – MRC Social and Public Health Sciences Unit, Glasgow : University of Glasgow, 2007. – Access via : <http://theses.gla.ac.uk/99/>.
17. Lauretis T. Queer Theory : Lesbians and gay sexualities: an introduction / T. Lauretis // *Differences : A Journal of Feminist Cultural studies*. – 1991. – № 3(2). – P. 71–97.
18. Saltonstall R. Healthy bodies, social bodies: men’s and women’s concepts and practices of health in everyday life / R. Saltonstall // *Social Science and Medicine*. – 1993. – № 36(1). – P. 7–14.
19. Sanders K. Views from above the glass ceiling : Does the Academic environment influence women professors’ careers and experiences? / T. Sanders, T. M. Willemsen, C. C. J. Millar // *Sex Roles*. – 2009. – № 60. – P. 301–312.
20. Tilsen J. Resisting normativity : Queer musings on politics, identity, and the performance of therapy / J. Tilsen, D. Nylund // *The International Journal of Narrative Therapy and Communitive Work*. – 2010. – № 3. – P. 64–70.
21. Warner M. Fear of a Queer Planet / Michael Warner // *Social Text*. – 1991. – № 29. – P. 3–17.
22. West C. Doing gender / C. West, D. Zimmerman // *Gender and Society*. – 1987. – № 1 (2). – P. 125–151.